

I. Vývoj původce

První židé se v Čechách začali jednotlivě usazovat v 10. století. Již ve 13. století existovala v Praze početná židovská náboženská obec a menší vznikly také v dalších místech Čech a Moravy (např. v Chebu, Kolíně, Příbrami, Slavkově, Znojmě, Jihlavě, Olomouci, Brně a jinde).

Židé žili většinou ve městech, soustředěni do zvláštních ulic či městských čtvrtí (tzv. ghett), a proto měly židovské náboženské obce vnitřní samosprávu. Jejich poměrně stabilní postavení nezměnily ani občasná střety, které byly důsledkem náboženské netolerantnosti a mnohy i sociálního napětí. Úsilí o katolizaci českých zemí vedlo v roce 1726 k vydání tzv. familiantského dekretu, podle něhož byl sňatek povolen pouze prvorozeným synům. Snahu omezit počet židovských rodin na území Čech a Moravy podpořily i přísné sňatkové předpisy. Počet židovských rodin byl tak snížen na 8600 a sídlit směly pouze tam, kde byly trpěny v roce 1725. Sňatky byly povoleny pouze prvorozeným synům familiantů, druhorození a vnuci se mohli ženit až po uprázdnění míst ve vymezeném počtu.

Po vydání tolerančního patentu Josefem II. začal judaismus měnit svou středověkou podobu. Mladá buržoazie židovského vyznání usilovala o likvidaci pozůstatků feudálních pozic judaismu a vedle požadavku důsledného zrovnoprávnění židů proklamovala také jejich radikální asimilaci. V tomto období se také snižuje počet menších židovských obcí venkovských a vznikají městské obce.

Židovské obce v Čechách i na Moravě měly dvě hlavní funkce: vnitřní spočívala v úpravě vztahů mezi členy obce a vztahů k židům mimo obec. Vnější funkce spočívala v reprezentaci členů obce ve vztazích s nežidovským světem a v určování forem těchto vztahů. Až do roku 1848 byla obec pro židovské obyvatelstvo rovněž nejnižším článkem státní správy. Zvláště před emancipací byly vnitřní záležitosti obce úzce spjaty s náboženskými zvyklostmi a život obce byl řízen náboženským právem. Do tohoto roku dohlížela obec na provedení všech nařízení civilních úřadů. Mezi jiným určovala velikost a místo židovského osídlení podle předchozích instrukcí, shromažďovala poplatky a také vedla matriky židovského obyvatelstva. Zastupovala zájmy obce a jejích členů ve vztazích k okolnímu světu.

Mimo velká města žili židé v Čechách a na Moravě v početně slabých skupinách, které netvořily ani samostatné obce. Proto byli evidováni obvykle v místě, kde sídlila vrchnost. Po roce 1848 nastal značný pohyb židovské populace; ve městech se rozšiřovaly nebo vznikaly nové obce a počet venkovských židovských rodin klesal. Důsledkem tohoto pohybu byla řada problémů s využíváním zařízení obce (synagogy, pohřební pozemky apod.), placením náboženských daní (v praxi poplatek za členství v obci) a s vedením matrik. Proto byly zákonem z roku 1893 stanoveny pevné hranice židovských obcí. Pokračující urbanizace však i nadále vyvolávala řadu změn; některé obce přestaly existovat, počet obcí klesal, ale jejich rozloha se zvětšovala.

Proces přirozené asimilace byl násilně přerušena nacistickou okupací Československa. Po zavedení "norimberských" zákonů na území Protektorátu Čechy a Morava byly židovské náboženské obce zrušeny, židovské obyvatelstvo postupně deportováno do Terezína a odtud do dalších koncentračních táborů. Po druhé světové válce došlo ke značné redukci počtu židovských náboženských obcí v Čechách i na Moravě. Jejich činnost nemohla být obnovena vzhledem k tomu, že se židovští občané nevrátili z koncentračních táborů a transportů smrti.

Činnost židovských obcí na území České republiky je nyní řízena Federací židovských obcí v ČR. Dnes je na území ČR 9 židovských náboženských obcí, a to v Brně, Karlových Varech, Liberci, Olomouci, Ostravě, Plzni, Praze, Teplicích a v Ústí nad Labem.